

FORUM

FRANS-JOS VERDOODT IN GESPREK MET **JOHANNES KOLL** OVER **DE NATIEVORMING IN BELGIË**

Historicus Johannes Koll is eenenvijftig jaar oud en sinds begin 2015 hoofd van het archief van de Wirtschaftsuniversität Wien. Ik ontmoet hem geregeld tijdens de samenkomsten van NISE¹, waarvan wij beiden *Mitbegründer* zijn. Wij zijn dus gezamenlijk onbekenden voor elkaar. Maar naast die 'terloopse' contacten, bestond er natuurlijk ook wel ruimte en interesse om een uitgebreid gesprek te voeren. Zo'n gesprek, noem het een uitwisseling van gedachten, vond plaats in Keulen, de geboortestad van Koll.

Vóór zijn aanstelling als hoofd van het archief van de Wirtschaftsuniversität in Wenen, had Johannes Koll aan die instelling reeds een ruim (postdoctoraal) onderzoekscursus afgelegd, enerzijds over de gevolgen (voor de Weense studenten) van de Oostenrijkse *Anschluss*, anderzijds over de Oostenrijkse nationaalsocialist en nazipoliticus Seyss-Inquart (1892-1946). Over Arthur Seyss-Inquart en diens aandeel in de Duitse bezettingpolitiek tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Nederlanden zou Johannes Koll in 2015 overigens een boek publiceren dat uitgebreid lof oogstte in de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* en de *Süddeutsche Zeitung*.²

— 1 NISE (Nationale bewegingen & Intermediaire Structuren in Europa – National movements and Intermediary Structures in Europe) is een wetenschappelijk instrument voor historiografisch, heuristisch en archivalisch onderzoek omtrent de nationale bewegingen (en de gerelateerde intermediaire structuren) in Europa. J. Koll is lid van de wetenschappelijke adviesraad van NISE. Die raad verstrekt tevens internationaal advies voor WT.

2 M. Brechten, Johannes Koll: Arthur Seyss-Inquart und die deutsche Besatzungspolitik in den Niederlanden (1940-1945). Böhlau Verlag, Wien 2015, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 10 november 2015, pp. 6. – L. Heid, Der tückische Tyrann, in: *Süddeutsche Zeitung*, 1 februari 2016, p. 14.

^ Johannes Koll, 2016.
[collectie Johannes Koll]

Wanneer Koll tijdens ons gesprek in Keulen stelt dat zijn ambitie om te promoveren aanvankelijk niet verbonden was met het thema Seyss-Inquart, dan stellen wij vandaag toch wel vast dat de wijze waarop hij dat onderzoek heeft gevoerd hem terechte en ruime academische erkenning heeft bezorgd. Uiteraard naast het feit dat hij, sinds zijn promotieonderzoek naar het nationaal bewustzijn in de Zuidelijke Nederlanden ten tijde van de Brabantse Omwenteling (1789-1790), een gevestigd auteur werd van de natievorming en de ontwikkeling van de nationale bewegingen in Europa.

NATIONALE BEWEGINGEN IN BELGIË

Vóór zijn huidige opdracht aan de Wirtschaftsuniversität Wien, had Johannes Koll reeds gedoceerd (en onderzoek verricht) aan de universiteiten van Keulen – waar hij zijn universitaire studiën volbracht –, Münster, Nijmegen en Wenen. Hij had ook referaten verzorgd in een aantal steden in Duitsland, Oostenrijk, Nederland en België. Zijn omvangrijke bibliografie³ illustreert onder meer, zoals hierboven wordt gesteld, zijn brede belangstelling voor en zijn kennis van de geschiedenis van de Lage Landen, vanaf de zestiende eeuw tot vandaag. Daarbij sluiten zijn studies aan met betrekking tot de natievorming in België én de theoretische en toegepaste studie van de nationale bewegingen in Europa. Zijn uitgebreide talenkennis maakt deel uit van zijn metier: in het Nederlands bekwaamde hij zich verder via zijn onderzoek over Seyss-Inquart en de Duitse bezetting in de Nederlanden tijdens de Tweede Wereldoorlog. De kennis van die taal bezorgde hem de toegang tot een diepgravend inzicht in de geschiedenis en het hedendaagse leven in de Lage Landen. “Overigens”, stelt hij, “dat ik in een woongemeenschap in Leuven op kot heb gewoond, was voor de verwerving van de taal bijzonder voordelig”.

In januari 2004 organiseerde Johannes Koll, als toenmalig wetenschappelijk medewerker bij het Zentrum für Niederlande-Studien van de Westfälische Wilhelms-Universität in Münster, een meerdaags congres over de *Nationale Bewegungen in Belgien*. Behalve Koll zelf, namen daar drie Vlaamse historici aan deel (Bruno De Wever, Louis Vos en Lode Wils, allen leden van de redactie van *WT*, naast een Waalse vorser (Paul Delforge, Institut Jules Destreé), Karl Heinz Lambertz (toenmalig minister-president van de Deutschsprachige Gemeinschaft Belgiens en docent UCL) en de Duitse historicus Winfried Dolderer, voormalig Duitsland-correspondent voor *De Standaard* en auteur van diverse bijdragen in *WT*. In zijn essay *Revolution und Nation. Zur Entstehung von belgischem Nationalbewußtsein im späten 18. Jahrhundert*, de feitelijke samenvatting van zijn verhandeling *Die*

— 3 Raadpleegbaar via https://www.wu.ac.at/geschichte/institut/personal/koll_personal/. Zie ook <http://www.lisa.gerda-henkel-stiftung.de/content.php.nav.id=3069>, waar het gesprek raadpleegbaar is dat Johannes Koll in februari 2012 voerde met Giorgios Chatzoudis (Gerda Genkel Stiftung) omtrent de communautaire spanningen in België. Een Engelse vertaling van die tekst is eveneens beschikbaar via NISE (luc.boeva@nise.be of elly.broes@nise.be).

belgische Nation, situeert Koll het ontstaan van de Belgische natiegedachte op de transitieperiode van het ancien régime naar de Hedendaagse Tijd, met de Brabantse Revolutie en de Verenigde Belgische staten van 1790⁴ als de uitgesproken bewustzijnsmomenten. Hij besluit daarbij dat de natiegedachte geenszins in een definitieve plooi viel bij de oprichting van de onafhankelijke natiestaat België. Integendeel: “Belgiën erwies sich während des 19. und 20. Jahrhunderts als ein fruchtbarer Boden für die Entwicklung von nationalen Bewegungen und Identitäten.” Vooral na de Tweede Wereldoorlog resulteerden die ontwikkelingen tot belangwekkende institutionele verschuivingen. Dat gebeurde niet in de laatste plaats omdat het Schoolpact uit 1958, na meer dan anderhalve eeuw conflicten en verbaal en soms fysiek geweld, de traditionele breuklijn klerikaal/antiklerikaal had gemilderd. Hierdoor ontstond er ruimte om de unitaire staat België institutioneel aan te passen aan de communautaire en maatschappelijke grondstromen en de daarmee samenhangende identiteiten. Vlaanderen had zich na de Tweede Wereldoorlog sociaaleconomisch sterk ontwikkeld en was cultureel de vragende partij, Wallonië bevond zich industrieel op een hellend vlak en werd vragende partij voor economische heropleving via zelfbestuur. Brussel evolueerde naar de rol van ‘onvatbare’ derde partij.

Het Belgisch ‘federalisme’ bood de institutionele uitweg voor het behoud van de Belgische entiteit, de dynastie en de traditionele politieke families van katholieken, liberalen en socialisten, die op hun communautaire flank werden bedreigd door de nationalistische partijen. Deze laatste leverden het pusheffect voor die staatshervorming.

Toen Johannes Koll in januari 2004 in Münster zijn colloquium organiseerde, was het Belgisch federalisme amper een decennium oud, het leek succesvol als begeleider van de ‘centrifugale krachten’ van het land. Maar vandaag beschouwen de aanhangers van de Vlaamse natiegedachte, zowel nationalisten als christendemocraten, dat federalisme steeds meer als een ongewenste terugkeer naar het unitaire, centripetale aspect van de Belgische natiestaat. Hun alternatief is het ‘confederalisme’, een evolutie die sinds enkele jaren wordt aangestuurd door de N-VA, de grootste politieke partij in Vlaanderen én in België. Intussen lijkt het

4 De in 1790 opgerichte Republiek der Verenigde Nederlandse Staten – qua naamgeving schatplichtig aan de toentertijd ontstane Verenigde Staten van Amerika, qua politieke structuur een eigenzinnig mengsel van moderne en premoderne principes – werd vooral via de Franse vertaling ervan bekend in de geschiedschrijving. En zoals vaker gebeurde in de ‘vaderlandse’ geschiedenis, werd ‘Belgische staten’ een vertaling-van-de-vertaling. Het begrip *les Belges* is anderzijds wel een vrij courant taalgebruik in de bronnen m.b.t. de Brabantse Omwenteling. Zoals in J. Koll, *Die belgische Nation. Patriotismus und Nationalbewußtsein in den Südlichen Niederlanden im Späten 18. Jahrhundert*, Münster-New York-München-Berlin, 2003 wordt aangetoond, geldt dit ook voor het Nederlandse ‘de Belgen’. – J. Koll, *Revolution und Nation. Zur Entstehung von belgischem Nationalbewußtsein im späten 18. Jahrhundert* vormt de inleiding bij de acta van het congres van januari 2004 in Münster: J. Koll (Hrsg.), *Nationale Bewegungen in Belgien. Ein historischer Überblick*, Münster-New York-München-Berlin, 2005, pp. 15-40.

erop dat dat de 'Vlaamse' natie zich gestaag reproduceert in de dagelijkse realiteit en heeft opgehouden 'klein' te zijn ten opzichte van de (grote) Belgische natie.⁵ In februari 2012 werd Johannes Koll geïnterviewd door de Duitse Gerda Henkel Stiftung⁶ omtrent de houdbaarheidsdatum van de Belgische (natie)staat: *Belgien quo vadis? Wie lange wird Belgien noch als Staat bestehen?* De vraagstelling leek niet verwonderlijk. De parlements-verkiezingen van 13 juni 2010 hadden pas op 7 november 2011 een federale regering opgeleverd, na 541 dagen van impasse en met diverse profielen van onderhandelaars die illustratief waren voor de bestuurlijke malaise: informateur(s), preformateur, verduidelijker, bemiddelaar, onderhandelaar. Daarenboven had België ruim de 100%-grens van de overheidsschuld overschreden en de kredietwaardigheid van de staat werd internationaal herhaaldelijk in twijfel getrokken. Johannes Koll relativeerde tijdens dat interview het institutionele doembeeld, door te wijzen op het gewicht van de historische factor in de discussies. "Behalve België", stelde hij, "werd in Europa reeds meer dan één staat doodverklaard. Ondanks de communautaire tegenstellingen en institutionele hervorkavelingen, is België blijven bestaan als een eenheid, onder meer door het ingestelde federalisme. In tegenstelling tot het unitaire systeem van 1830/1831 heeft het federalisme ervoor gezorgd dat de politieke structuren zich sinds de jaren 70 van de 20ste eeuw relatief flexibel konden aanpassen aan de maatschappelijke behoeftes, waardoor de tegenstellingen tussen de twee grote taalgemeenschappen van het land afgezwakt en beheersbaar werden. Ondanks een aantal specifieke conflictsituaties, heeft dit alles ertoe geleid dat België, in tegenstelling tot Joegoslavië, de maatschappelijke druk op een beschaafde manier kon neutraliseren. Het decennia lang bestaande aanvoelen van een gemeenschappelijk verleden heeft weliswaar zijn relevantie verloren, maar het verder bestaan van het land wordt verzekerd door de monarchie, door de eenheid van justitie en gerecht en door België's verankerung in het complexe netwerk van de Europese en (andere) internationale instellingen en de internationale handel, door het monetair systeem en door de militaire allianties. Overigens, bij het uiteenvallen van België zou wellicht alleen Vlaanderen economisch kunnen overleven, terwijl de buurlanden allicht niet geïnteresseerd zouden zijn om de overige brokken van het land over te nemen. En zoals de reacties op de volksraadpleging in Catalonië van november 2014 lieten zien, is de Europese Unie nog niet bereid om regio's die zich van een lidstaat afsplitsen op te nemen als op zichzelf staande leden. Misschien ligt het voortleven van België in het ontbreken van realistische alternatieven voor zijn deelstaten."

— 5 Zie Br. De Wever, F.-J. Verdoordt & A. Vrints, De Vlaamse patriotten en de natievorming. Hoe de Vlaamse natie ophield 'klein' te zijn, in: *Wetenschappelijke tijdingen (Wt)*, jg. 74, 2015, nr. 4, pp. 217- 248 en 276-277.

6 Voor de verwijzing naar de Duitse en Engelse versie van het interview, zie voetnoot 3. De Gerda Henkel Stiftung (1976, Düsseldorf) is een non-profitorganisatie ter bevordering van de geesteswetenschappen. Gerda Henkel behoorde tot familiale industriegroep Henkel.

Anno 2016 – ons gesprek vond plaats net vóór het jaareinde 2015 – is de historische relevantie van België duidelijk verder afgekalfd in de electorale spiegel van dit land. De N-VA, die België via een toekomstige confederale overgangssituatie wil laten verdwijnen binnen het Europese canvas, is vandaag de grootste politieke partij in Vlaanderen én in België. Zij domineert inhoudelijk de Belgische federale regering via zwaarwichtige ministerposten (binnenlandse zaken en politie, migratie, landsverdediging, financiën), levert de Vlaamse minister-president, naast de Vlaamse én de federale parlementsvoorzitters. Vanuit hun cruciale ministerfuncties in de federale regering dragen de N-VA-ministers duidelijk bij tot de solidair-Belgische afweer tegenover de gemeenschappelijke interne en externe vijand van het terrorisme. Tegenover haar nationalistische achterban verantwoordt de N-VA op die wijze haar medewerking aan de communautaire stiltemodus waarin België zich bevindt. Maar diezelfde nationalistes hebben in 2011 node de zesde staats hervorming aanvaard. En in 2018 en 2019 grijpen er nieuwe verkiezingen plaats. De N-VA zal op dat ogenblik haar radicaal-rechtse flank moeten afschermen tegen een eventuele electorale terugkeer van het rechts-radical Vlaams Belang én tegelijk haar tanend Vlaams profiel moeten heruitvinden. In die logica worden de Belgische instellingen wellicht opnieuw dé vijanden voor de N-VA. Wellicht met de institutionele destabilisering van België als gevolg?

Zo kan de prognose alleszins luiden?

Johannes Koll: Ten opzichte van 2012 is er in België op communautair vlak eigenlijk niets fundamenteel gewijzigd: het strijdpunt 'federalisme' is door de Vlaamse nationalistes inderdaad ingeruild voor het 'confederalisme'. Ik ben natuurlijk een historicus en geen politicoloog, maar ik verwacht dat het Belgisch institutioneel model van 1830/1831 nog verder zal evolueren, naarmate de samenstelling van de elites verder zal evolueren. Zo verliep het eveneens in het verleden, bij de overgang van een unitaire staat naar een federale staat. En ook bij de ontwikkeling van de Vlaamse gedachte en de Vlaamse natievorming. In het kader van de nationale bewegingen heeft zich binnen België een bijzondere, dynamische geschiedenis ontwikkeld. De dynamiek is nog niet ten einde, zoveel is duidelijk.

Een tiental jaren geleden deed historicus Maarten Van Ginderachter (Universiteit Antwerpen) in WT de hiernavolgende uitspraak: "België is tot grote vreugde van historici een complex land met een complex verleden waarin religie, klasse en taal voor de nodige breuklijnen gezorgd hebben." Van Ginderachter wees er bij die gelegenheid tevens op dat Vlaamse en Franstalige historici die complexiteit soms verschillend verklaren en beoordelen.⁷ Des te belangrijker wordt vaak het oordeel van een deskundig historicus extra muros, zoals Johannes Koll er een is.

— 7 M. Van Ginderachter, Communautaire breuklijnen en de from below-aanpak van de historiografie van de Vlaamse beweging, in: *Wetenschappelijke tijdingen (Wt)*, jg. 64, 2005, Bijzonder nummer, p. 81.

Johannes Koll: De problemen liggen ingebed in de Belgische geschiedenis. Zowel de Brabantse Omwenteling van 1789-1790 als de Belgische revolutie van 1830-1831 werden gedragen door een Belgisch '*Nationalbewußtsein*', dat – volgens zijn zelf-perceptie – ideologie, klasse en taal oversteeg. In beide gevallen bleek de nationale samenhang echter niet duurzaam: tijdens de Brabantse Omwenteling werd de nationale eenheid verbroken door de machtspolitieke strijd tussen de moderne en de anti-moderne krachten; dit maakte het herstel van het Habsburgs regime met militaire middelen in november 1790 gemakkelijk. Ook de Belgische revolutie kan niet worden gezien als een succesvol proces van natievorming. De dragers van die revolutie zijn er namelijk niet in geslaagd om de samenhang te blijven handhaven die op een bepaald (historisch) ogenblik de afscheiding het autoritaire regime van Willem I mogelijk had gemaakt. Intussen zou de romantiek zijn invloed laten gelden op het vlak van taal en cultuur, waardoor datgene ontstond wat in de loop van de 19de eeuw zou uitgroeien tot de Vlaamse beweging, nl. het verzet dat zich, tien jaar na het ontstaan van België, kantte tegen de virtuele overheersing van de Franse taal en van de Franssprekenden in de publieke ruimte. De discriminatie bezat niet alleen een culturele factor, maar ook een politieke en een sociaaleconomische factor: geestelijk en materieel was het Noorden van het land verarmd en met uitzondering van Antwerpen en Gent was Vlaanderen industrieel en infrastructureel ver achter op het Zuiden van het land. De Vlaamse gedachte moest zich verankeren in het Belgisch nationaal gevoel en in de Belgische identiteit. En dat botste op zijn grenzen toen de Nederlandssprekende meerderheid zich emancipeerde, aanvankelijk via taal en cultuur, vervolgens via het sociaaleconomische aspect. Want hoe belangrijk de taal ook mag zijn als instrument van de nationale gedachte, de sterkte van de nationale bewegingen wordt vooral bepaald door de sociaaleconomische factoren.

Maar onderschat Johannes Koll eventueel niet het belang van de taalfactor in de ontwikkeling van de Vlaamse beweging, de taal als de ruggengraat van cultuur en onderwijs? Misschien was de taal in Vlaanderen zelfs gedurende een vrij langdurige periode 'gans het volk' – een projectie die vandaag nog nauwelijks in rekening wordt genomen? Maar welke taal, het Vlaams idioom of de Nederlandse standaardtaal? De Vlaamse literatoren bezaten via de volkstaal een belangrijke afzetmarkt en oefenden van de weeromstuit ook een emanciperende invloed uit op die volksklasse, wat allicht tot hun doelstellingen hoorde. Maar hebben zij anderzijds niet de trein van de ontwikkeling gemist door niet in de Nederlandse standaardtaal te (kunnen) schrijven?

Johannes Koll: De dialectiek van de taal(strijd) was van meet af ingebouwd in de Belgische institutionele 'cultuur'. Uiteraard wilden figuren zoals Conscience en andere schrijvers (en dichters) via het gebruik van de volkstaal een 'markt' opbouwen voor hun werk. Maar zij handelden tevens vanuit een identiteitsbesef, een nationale identificatie. Zij beschouwden hun werk als een hefboom voor de versterking van de Vlaamse gedachte. Gedurende de gehele 19de eeuw was die Vlaamse gedachte niet in strijd met het omarmen van de Belgische identiteit.

Maar misschien wilden sommigen wel schrijven in het Frans, zoals bijvoorbeeld de liberale, vrijzinnige Cyriel Buysse, die vanwege Maurice Maeterlinck de raad had ontvangen om in 'het Vlaams' te schrijven, omdat Maeterlinck oordeelde dat Buysse's literair talent ruimer was dan de kennis van zijn (literair) Frans?

Johannes Koll: Wat Buysse betreft, kan dat een rol hebben gespeeld. Maar ook daar mag men niet vergeten dat het niet uitsluitend katholieke elites waren die er tijdens de 19de en 20ste eeuw voor hebben gepleit om het Vlaamse idioom te hanteren als middel tot nationale identificatie. Het 'Vlaams' bezat dan wel geen echt cultureel prestige en het gebruik ervan verhinderde grotendeels de aansluiting met de Nederlandse standaardtaal van het Noorden. Bovendien zou de combinatie van Vlaamse gedachte en Belgische identiteit ervoor verantwoordelijk worden dat de Nederlandse standaardtaal zich tijdens de spellingoorlog (1837-1844) niet kon doorzetten in Vlaanderen. In ieder geval werd het koesteren van het Vlaams idioom een belangrijk en duurzaam momentum binnen de Vlaamse beweging. Haar historische relevantie kan echter alleen adequaat worden beoordeeld indien men het gebruik van taal en cultuur situeert tegen den achtergrond van de politieke en sociaaleconomische ontwikkelingen binnen België.

De Belgische grondwet van 1830-1831 stelde dat het gebruik van de talen vrij was, maar de Belgische overheden en instituties drukten in de feiten wel beslist de Franse eentaligheid door. Een stap verder zou zijn geweest: dat taalprincipe verankeren in de grondwet. Maar de grondwet vormde de emanatie én de garantie voor het evenwicht en de stabiliteit van de staat; die verworvenheden verbreken was niet echt aan de orde. Pas in 1893 kon die grondwet worden gewijzigd, omdat democratische aanpassing van het stemrecht in België dat inmiddels vereiste. Voordien hadden de Vlamingen reeds enkele taalwetten kunnen laten ontstaan die hun emancipatorische belangen ten goede kwamen. Een wet doordrukken is natuurlijk gemakkelijker dan een grondwet wijzigen. En wellicht hoefde dat laatste ook niet echt voor de ontwikkeling van de Vlaamse gedachte, die wet-voor-wet – dus stap-voor-stap –, kon worden gerealiseerd?

Johannes Koll: Ik veronderstel dat de Vlaamse beweging onafhankelijk van de constitutionele bepalingen omtrent het taalgebruik in België zou zijn ontstaan en dat de brede emancipatie zou zijn doorgedrukt, via het beroep op de Vlaamse geschiedenis en onder de invloed van de sociaaleconomische omstandigheden. Want zonder het gewicht van die laatste factor kan een nationale beweging haar doelstellingen niet realiseren.

> Cover van Johannes Koll (Hrsg.), *Nationale Bewegungen in Belgien. Ein historischer Überblick* (2005). [ADV, VB 14641]

NIEDERLANDE-STUDIEN

Band [37]

Nationale Bewegungen in Belgien

Ein historischer Überblick

Johannes Koll
(Hrsg.)

WAXMANN

Dankzij de publicaties van de Gentse historica Gita Deneckere (Universiteit Gent) over Leopold I en de studie van historicus Herman Van Goethem (Universiteit Antwerpen) over de Belgische monarchie, bezitten wij een ruim inzicht in het profiel en de intenties van de eerste Belgisch vorst, inbegrepen zijn houding tegenover de Vlaamse beweging.⁸ Samengevat: Leopold heeft vanwege het dynastieke en staatkundige eigenbelang (rust en orde handhaven in het nieuwe koninkrijk) én zijn 'Duitse', herderiaanse achtergrond een zekere gevoeligheid betoond voor de culturele aspiraties van de Nederlandstalige meerderheid. Blijkbaar heeft hij vooral het bestaan van het Nederlands gered in het Zuiden, niet Willem I.

Johannes Koll: In algemene zin noch op cultureel vlak bestond er een continuïteit tussen Leopold I en zijn politieke voorgangers in de Zuidelijke Nederlanden. De napoleontische tijd vormde uiteraard een bijzondere mix van republiek en monarchie. Het Belgische regime was fundamenteel anti-Nassau én anti-Joseph II. Daarenboven waren de persoonlijkheden van Joseph II, Willem I en Leopold I erg verschillend. En misschien vooral de perceptie van die persoonlijkheden. Willem I had een controversieel beleid gevoerd dat had geleid tot het uiteenvallen van het koninkrijk der Verenigde Nederlanden en tot de Belgische revolutie. Voor de Zuidelijke Nederlanden gold vooral Joseph II als een verlichte despoot die door de katholieken werd betwist omwille van zijn seculariserend beleid en door de liberalen omwille van zijn despotische aanpak. In Oostenrijk daarentegen heeft het 'verlichte' optreden van de keizer de basis gelegd voor het liberalisme.

De inhoud en het verloop van een nationale beweging worden in de hedendaagse historiografie steeds vaker begrepen via het hanteren van een verklaringsmodel. Dergelijke schema's bieden uiteraard een geschikte leidraad om, bij wijze van comparatieve scoop, met zevenmijlslaarzen heen te schrijden over de diverse geschiedenissen van de nationale bewegingen, om vervolgens één specifieke beweging te analyseren in vergelijking met een andere. Maar schema's zijn natuurlijk niet alleenzalmakend noch definitief. Misschien hanteren wij in wetenschappelijke kringen ietwat té vlot het algemeen bekende schema van de Praagse historicus Miroslav Hroch – die onbetwistbaar een kardinale rol heeft vervuld in de theorievorming m.b.t. de nationale bewegingen.

Johannes Koll: Vanwege twee redenen heeft zijn model het onderzoek naar de geschiedenis van het nationalisme en van nationale bewegingen bevorderd. Ten eerste is Hrochs model bijzonder geschikt om vanuit een sociaalhistorisch perspec-

— 8 — G. Deneckere, *Leopold I. De eerste koning van Europa*, Antwerpen, 2011. G. Deneckere, De taalpolitiek onder Willem I en Leopold I, in: *Wetenschappelijke tijdingen (Wt)*, jg. 74, 2015, nr. 3, pp. 199-217. H. Van Goethem, *De monarchie en 'het einde van België'. Een communautaire geschiedenis van Leopold I tot Albert I*, Tielt, 2007. L. Wils, Controverse onder historici – een triptiek. De ideologische barst van België. Van Leopold I tot Albert II, in: *Wetenschappelijke tijdingen (Wt)*, jg. 68, 2009, nr. 1, pp. 6-27; per auteur (H. Van Goethem, H. Van Velthoven, L. Wils) hernomen in R. Van Cauwelaert & F.-J. Verdoodt, *1897 was een heerlijk jaar. Een bloemlezing uit twintig jaar Wetenschappelijke tijdingen*, Kalmthout, 2014, pp. 211-270.

tief het ontstaan en de verbreiding van nationale bewegingen te bestuderen. Zijn model biedt de mogelijkheid om aan de hand van drie 'ideaaltypische' fases de evolutie van een kleine groep van taalminnaars tot een massabeweging in kaart te brengen. Dat geldt trouwens ook voor de Vlaamse beweging die Hroch in zijn doctoraatsverhandeling⁹ als één van zijn historische voorbeelden heeft geanalyseerd. Ten tweede ligt Hrochs verdienste in een comparatieve benadering. De vergelijking biedt de mogelijkheid om nationalisme te begrijpen als één van die cruciale fenomenen van de moderne tijd die op deze historische periode een specifieke stempel hebben gedrukt en die de 19de met de 20ste eeuw met elkaar hebben verbonden. De beperking van die aanpak ligt mijns inziens in het feit dat Hrochs model – zoals alle andere modellen omtrent nationalisme die me bekend zijn – gericht is op Europa en op de landen die in belangrijke mate door Europa werden beïnvloed (zoals landen in Noord- en Zuid-Amerika). In Afrika bijvoorbeeld moet men, ondanks de 'erfenis' van het kolonialisme, rekening houden met tribale en religieuze aspecten. Überhaupt staat de ideologische kant van het nationalisme in Hrochs benadering niet centraal, de programmatische motivering achtte hij voor zijn sociaalhistorische analyse in de jaren zestig blijkbaar niet essentieel. Natuurlijk is de theorievorming naar nationale bewegingen sindsdien verder geëvolueerd. Historici, sociologen en ethnologen zoals Anthony D. Smith, John Breuilly, Ernest Gellner of Benedict Anderson hebben het aanbod kunnen verbreden.¹⁰ Hoewel ik voorstander ben van een verbinding tussen theorie en model aan de ene kant en empirisch onderzoek aan de andere kant, lijkt het mij vast te staan dat elk historiografisch onderzoek onmisbaar rekening moet houden met de eigenheden van zijn object. Dat geldt niet in de laatste plaats voor de nationale bewegingen, die altijd in de context van de specifieke geschiedenis van het betreffende land moeten worden gezien. De Vlaamse beweging en haar tegenstander, de Waalse beweging, zijn hier goede voorbeelden.

VLAAMS-NATIONALISME ANNO 2016

De Vlaams-nationalisten, die anno 2016 electoraal quasi volledig worden vertegenwoordigd door de N-VA, tonen niet echt veel belangstelling voor de perifere nationale bewegingen. Ten tijde van de Volksunie, de legataris van de N-VA, was dat opvallend anders. De belangstelling voor het nationalisme en het autonomiestreven in Baskenland, Catalonië en Schotland vormde het spiegel-

— 9 M. Hroch, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen* (= *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica Monographia*, vol. 24), Praag, 1968. Naar het Engels vertaald onder de titel *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, Cambridge e.a., 1985.

10 Zie L. Boeva, *Rien de plus international. Naar een comparatieve en transnationale historiografie van nationale bewegingen*, Antwerpen, 2009.

beeld van de strijd die de Vlaams-nationalisten voerden voor de ontmanteling van de unitaire Belgische staat (of zonder meer het verdwijnen van die staat). Vandaag vormen de Vlaams-nationalisten echter de grootste politieke familie in België – die daarenboven België meebestuurt. De indruk ontstaat dat de Vlaams-nationalisten doorgewinterde bestuurders van België zijn, de bestuurders van een trein die zij eigenlijk hadden willen laten ontsporen. Misschien blijft het separatisme hun doelstelling, zoals voorzien bij hun oprichting. Maar als ruggengraat van de Belgische regering kunnen zij zich niet inlaten met de interne aangelegenheden van hun Europese (Britse en Spaanse) collega's. Bovendien ontbreekt het hen aan een historische hefboom: er heeft immers nooit een Vlaamse staat bestaan.

Johannes Koll: De Baskische, Catalaanse en Schotse nationale bewegingen bezitten inderdaad een andere geschiedenis dan de Vlaamse beweging. Zij bezaten in het verleden ook een hang naar separatisme (die in het geval van het Baskenland ook een gewelddadig-terroristische dimensie inhield), maar kenden ooit langdurige periodes van politieke soevereiniteit als 'land' en waren godsdienstig-maatschappelijk liberaler in de leer. De Vlaamse beweging ontmoet op die terreinen echter haar specifiek verleden: het land was steeds deel van een groter geheel (Bourgondisch Rijk, Habsburgse Nederlanden, Koninkrijk België) en grotendeels gegroeid uit een strak katholicisme. Grotendeels, want de kerk was natuurlijk niet de enige draager van dat verleden, ook het liberalisme, dat refereerde naar de Verlichting en de Franse Revolutie, vormde een belangrijke factor van de nationale gedachte in Vlaanderen. Beide strekkingen waren ook de dragers van de revolutie van 1830 in België én van Belgische identiteit én van de Vlaamse identiteit. De omgang met en de verwijzing naar het verleden is dus complex. Dat maakt de Belgische en Vlaamse geschiedenis zo interessant. Ik behoor in ieder geval tot diegenen die dit land extra muros met veel belangstelling volgen.